

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה

שלמה א' גליקסברג

מבואי דברים

שנת השמיטה נתפסת בדרך כלל כשנה של שביתה לאדם ולאדמה. האדם הוא השוכת ממלאכה, ועליו מוטלת החובה להקדיש את זמנו להחלפת כוחות רוחניים וללימוד. גם האדמה 'שובתת את שבתה' ו'מחזקת את כוחותיה'. יחד עם זאת מסתבר כי גורם נוסף עשוי ליהנות מ'פירותיה', והם בעלי החיים. מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה נשען על הפסוקים במקרא, ובעקבותיהם בדיוני בעלי הלכה מכאן, ובעלי האגדה מכאן. המאמר הדין בסוגיה זו נוגע בשלושה מוקדים: 1. משמעות ההשבתה והאיסור למנוע מבעלי החיים ליהנות מתנובת השדה בשנת השמיטה. 2. ביעור פירות שביעית והתאמת מועד הביעור לזמן כילוי הפירות אצל חיית השדה. 3. דין השבתת הבהמה הנוהג בשבת – האם הוא קיים גם בשביעית.

א. הפקרת השדה

1. ההיבט ההגותי

בשנת השמיטה התנובה החקלאית של השדות היא במעמד של 'הפקר'.¹ כלל האוכלוסייה, ובתוכם גם בעל השדה, יכולים ליהנות מיכול השדה באותה מידה. הלכה זו יוצרת מידה רבה של שוויוניות בין בני האדם. היא מבטלת הבדלים בין המעמדות ומחלישה את תחושת העליונות ביחס שבין רכיבים שונים בחברה.

בעיקרם אלו דברים ידועים, אך בהם לא סגי, התורה מצווה: "ולבחתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול";² לא רק לאדם מותר לאכול מפירות השדה המופקרים, אלא גם לבעלי החיים ניתנה הרשות. הרצון לכלול את האדם ואת בעלי החיים באותה קטגוריה ולהעניק להם אפשרות דומה מלמד, לכאורה, על משמעות ההפקר, על תחולתו ועל עוצמתו. על האדם להפקיר את פירות שדהו, או לפחות לקבל את העובדה שבשנה הזו הפירות שבשדהו הם בגדר הפקר, וכדי להבין את עוצמתו של ההפקר ואת משמעותו,

1 על פי הפסוק: "והשביעית תשמטנה ונטשתה" (שמות כג, יא). האם על בעל השדה חלה חובת ההפקר, או שפירות השדה מופקרים מאליהם ("אפקעתא דמלכא"), ראה: במנחת חינוך, מצווה פד, ד"ה ואני מסופק.

2 ויקרא כה, ז.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

עליו להפנים כי לו ולשכניו, כולל בעלי החיים, מעמד דומה בשדה שזה לא מכבר הייתה רכושו הפרטי.

במובן זה בעלי החיים אינם אלא ביטוי מוחשי ורב עוצמה למשמעות ההפקר הכרוך בידיעה כי שנת השמיטה היא אות וסמל, שממנה עולה כי גם ביתר השנים פירות השדה בעצם אינם שלו - "כי לי הארץ"³; הארץ שייכת לבורא העולם; ברצותו נטלה ממנו ונתנה לאשר ישר בעיניו. לפי זה המסר איננו ביוצנטרי אלא אנתרופוצנטרי,⁴ ונועד כדי להיטיב את האדם ואת עולמו הרוחני.

אולם דומה כי את מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה ניתן להבין באופן אחר; לא רק כסימן לכך שההפקר הוא הפקר מהותי, ולצורך להפנים מי הוא הבעלים האמיתי של השדה, אלא כסיבה מהותית הקשורה בעניינם שלהם. לפי זה שנת השמיטה כרוכה בהזדמנות שווה, לא רק לכלל האוכלוסייה הלאומית והאנושית על מעמדו, אלא גם - ובנקודה זו החידוש גדול - גם לכלל ברואי עולם כולל בעלי החיים שלהם יש גם מקום משמעותי בעולם. יש לראותם לא רק כמשרתים של האדם והאנושות; הם בעלי ערך עצמי (ביוצנטרי); המצווה מסמנת עבורם מקום של חשיבות. אמנם בהפקרת התנובה החקלאית של השדה אחת לשבע שנים אין חשיבות ממשית מרובה, אך מן הבחינה הסמלית מובע כאן רצון לחנך את האדם לענווה ביחס לברואים לכל יתנשא על בעלי החיים (גורם אנתרופוצנטרי).

2. על השאיפה לשוויון

הראי"ה קוק, המעצים עד מאוד את ההיבט ההגותי דלעיל, מתאר 'תרחיש עתידי' לפיו העולם עולה למדרגה רוחנית עד שאין עוד צורך בעבודת האדמה. לדידו, האור הרוחני המתגלה בשמיטה הוא בכואה של אותו עולם:

העולם עומד לעלות ממעל למצב עבודת האדמה, בצורתה האנומללה, שתון] אר קללה יש לה. הזריעה וכל עמלה, הזריה, והניכוש שקדם לקצירה, כל אלה תוצאות של נפילה הן, מעקבות החטא, בזעת אפך תאכל לחם. יעלה רוח האדם למעלה, ותענה הארץ לעומתו ברכה עליונה, ירעש כלבנון פריו, וגלוסקאות וכלי מילת מארץ יצמחו, ועבודת האדם גם המעשית תקח לה תואר עליון יותר. מעין עליה זו הוא אור המתגלה בשמיטה, בשבת הארץ, שנה של שביטה מכל עבודת הארץ, ודי לאדם בברכת האדמה, ממתת ד' עליה, וההתחרות האנושית חדלה.⁵

בהמשך מתאר הראי"ה כיצד האווירה הרוחנית של שנת השמיטה מעדנת את הלב עד כדי אחוות החיים כולם, אחווה הכוללת גם את בעלי החיים: "והלב מתעדן עד כדי הכרת אחוות

3 שם, כה, כג.

4 לתיאור המונחים והשלכותיהם ראה במאמרי: "ושבתה הארץ", לדרכו של הרמב"ם בתפיסת מצוות השמיטה", שיח שדה 6 (התש"ע), עמ' 17-1.

5 אורות הקודש, חלק ב, פסקה לג, עמ' תקסג; שמונה קבצים, קובץ א, פסקה תתסה.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

כל החיים כולם, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל (ההדגשה שלי). אמנם גם יובל, גם שמיטה, רשמים הם של עולם חדש, שהעולם ההוה איננו מניח לקבוע את כל החותם כולו, אבל מבשרים הם טוב עליון, הבא מזריחה של רוחניות יותר עליונה.⁶ על מוטיב ה'אחוזה', כבר עמד הראי"ה קוק בספרו 'אפיקים בנגב'. תחילה הוא מסביר שמלכתחילה היה אמור להיות יחס משמעותי בין האדם, האדם הראשון, לבין בעלי החיים:

הנה הביא יוצר כל לאדם את כל החיה וכל הבהמה לקרא להם שמות, ולאדם לא מצא עזר כנגדו, מזה נראה שהיה אמנם צעד אלהי ג"כ לתן לאדם איזה יחס וחיבור אל יתר בע"ח שהרי לא על מגן (לחנם) בקש בהם עזר כנגדו, אלא שבקש ולא מצא, אבל הבקשה הלא היא בקשה אלהית, שאי אפשר שתתבטל מכל מובן, והתוך התמציתי ממנה שהוא יסוד הכונה מוכרח הוא שיתקיים בסוף מעשה, באיזה מובן יחוש.⁷

לשיטתו, מבנה נפשו של האדם הכמהה לשלמות מוסרית, תובע את מילוי חובותיו מתוך רגשות של אחווה כלפי בעלי החיים. בכך הוא מעלה את דרגתם של בעלי החיים, ומייחס להם תחושות רוחניות של הרגשה והנאה מאור החיים: "אמנם נכון היה מצד השלמות האלהית שסופה לצאת לאורה, שסוף כל סוף יכסוף האדם להשלמות המוסרית העליונה, ויתבע מעצמו חובתו ורגש אחוותו ביחס להיצורים כולם, החיים היודעים ומרגישים שהם הננים מאור החיים, שהם חבריו ביצירה ובחיים, בעוררו רגש היחס שביניהם".⁸ במקום אחר מבאר הראי"ה קוק כיצד נקודת השוויון שבין האדם ובין הבהמה באה לידי ביטוי בשנת השמיטה. לרבריו, כללות הנשמה כוללת גם את נפש הבהמה, ונקודה מהותית זו באה לידי ביטוי בטרתה בשנת השמיטה:

ויש דרגת השביעית, שאין הדברים נתקים ממקורם כלל. להיות אצורים באוצר היחיד, אלא הכל נקלט בקליטה כללית של כלל האומה, כללות ישראל, וכללות הנשמה הכוללת, נשמתו של אדם הראשון, שכוללת בה גם נפש הבהמה, אדם ובהמה תושיע ד'. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך ולעבדך ולאמתך, ולשכירך ולתושבך הגרים עמך, ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, תהיה כל תבואתה לאכל.⁹

את עיקרון השוויון, הבא לידי ביטוי בשנת השמיטה, מתוארת בכתביהם של הוגים נוספים; על פי הרמ"מ מליובביץ, בעל ה'צמח צדק', בספרו 'אור התורה', את נקודת השוויון יש לראות לא בחשיבותה של הבהמה, אלא דווקא בשפלותו של האדם, והרצון לחנכו לענווה המגיעה עד לכדי ביטול היש:

6 שם.

7 הראי"ה קוק, אפיקים בנגב, בתוך: הרב משה צוריאלי, אוצרות ראי"ה, חלק ב, תל אביב תשמ"ה, עמ' 747.

8 שם.

9 אורות הקודש, חלק א, פסקה טז, עמ' קפב-קפג.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

רק שאח"כ זוכה מן ההפקר כאחר ממש והיינו בחי' ביטול היש לאין [...] וגם מה שתלה בחיה היינו מפני שהוא בבחי' ביטול היש עד שהאדם ובהמה שווין. כי התחלקות המדריגות אינו אלא מחמת ההארה המאירה [...] אבל כשמתבטלין לגבי הארת הסובב שמקיף עליהם בהשוואה א' על כולם, הרי אז כולם שווים. ולכן בשביעית שהוא בחי' ביטול היש כמ"ש ושבתה הארץ, אזי אדם ובהמה שווין. כי לגבי הסובב כתיב אדם ובהמה תושיע ה' בהשוואה א' ממש.¹⁰

רעיון דומה עולה בדבריו של ר' יצחק ברויאר:

שנת השבתון אינה מכירה את המעמדות, והיא מכירה רק את האדם. אמנם מה שמזעזע ביותר, זוהי הכרזתה של שווי זכויות בין אדם ובין בהמה! "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול!" [...] רק בשותפות עם הבהמה והחיה יאכל האדם את פירות השבת [...] והשבייתה הזאת מסדירה ממש בשורה אחת את האדמה, ואת האדם כבעל רצון בהמי ושכלי, ואת הבהמה, כי כולם הם שווים לפני בוראם, ב"ה, כולם הם בריותיו, כולם עבדיו בלי כל יתרון, ורק ורק האנכי החזוני המשוחרר עומד עוד הפעם "לכרו" לפני הנשגב "לכרו".¹¹

מסקירה זו, אף על פי שאין היא ממצה, ניתן לשים לב לעובדה שלמרות ההבדל שבין האישים ושיטותיהם, הם שותפים לעיקרון רעיוני אחד, בשנת השמיטה בא לידי ביטוי עיקרון השוויון שבין בני אדם לבעלי החיים.

3. היבט ההלכתי

עקרונית, התורה יעדה את פירות השדה המופקרים גם לבעלי החיים. אולם, עיון בדברי המפרשים והפוסקים מלמד על התלבטות לא מעטה, כיצד עיקרון רעיוני זה עולה בקנה אחד עם עיקרון הלכתי אחר, והוא החובה לשמור על קדושתם של פירות השביעית. זאת משום שמתן אפשרות חופשית לבעלי חיים לאכול מפירות השביעית פוגע לכאורה בקדושת הפירות ואינו עולה בקנה אחד עם החובה לשמור עליהם.

מסוגיית הירושלמי עולה הכלל: "כתיב כי יוכל היא קודש תהיה לכם וגומר מה היא קודש אף תבואתה קודש".¹² בפשטות - יש קדושה בפירות שביעית. מהברייתא הבבליית אף עולה, כי קדושה זו לא ניתנת להמרה, וגם לאחר מכירת הפירות, הם יישארו בקדושתם, והדמים או המזון שנקנה בהם יהפוך אף הוא לקדוש: "תניא כוותיה דרבי אלעזר: שביעית תופסת את דמיה, שנאמר כי יוכל היא קדש תהיה לכם, מה קדש תופס את דמיו ואסור - אף

10 אור התורה, בהר, עמ' תקרו.

11 יצחק ברויאר, נחליאל, ירושלים תשמ"ב, עמ' רלח-רלט. עיקרון השוויון שבין בני אדם לבעלי החיים בשנת השמיטה תוארה כבר בידי סבו הרש"ר הירש בביאור את דין ביעור פירות שביעית, כפי שנביאו להלן.

12 תלמוד ירושלמי, מסכת שביעית, פרק ד, דף לה, טור ג, הלכה ז.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

שביעית תופסת את דמיה ואסורה. אי מה קדש תפס דמיו ויוצא לחולין, אף שביעית תופסת את דמיה ויוצאת לחולין - תלמוד לומר תהיה - בהוייתה תהא".¹³

אחת ההשלכות המעשיות לקביעה זו היא האיסור להאכיל בעלי חיים מפירות שביעית. כך בתוספתא: "פירות שביעית אין מאכילין אותן לבהמה ולחיה ולעופות".¹⁴ אולם מהמשך הדיון נראה כי גם אם אין להאכילם באופן יזום, אין מונעים מהם מלאכול בעצמם: "אם הלכה בהמה מאיליה לתחת תאינה ואוכלת בתאנים לתחת חרוב ואוכלת בחרובין אין מחייבין אותו להחזירה משם שנ' בארצך תהיה כל תבואתה לאכל".¹⁵

נראה כי אין לפרש את דברי התוספתא כמכוונים להיעדר החובה למנוע מבעלי החיים לאכול את פירות השביעית, שהרי התוספתא מסתייעת בפסוק אשר ממנו עולה נראה כי קיים קשר של ממש בין בעלי החיים לאכילת הפירות: "משם שנ' בארצך תהיה כל תבואתה לאכל".¹⁶ נראה כי זוהי אפוא הדרך לאזן בין החובה לשמור על קדושת הפירות ובין החובה לתת מפירות אלו לחיית השדה.

מדרשת הספרא עולה כי יש להבחין בין פירות שיועדו למאכל אדם ובין הפירות שאינם ראויים למאכל אדם, או שעל פי רוב מיועדים למאכל בעלי החיים שבשדה: "דבר אחר ואכלו אביוני עמך הראוי לאדם לאדם, והראוי לבהמה לבהמה".¹⁷

דומה כי מקור להבחנה שבין הפירות המיועדים לבני האדם ובין הפירות המיועדים לחיית השדה, ניתן לראות כבר בפסוקים. בעוד שהפסוקים שבספר ויקרא כוללים את חיית השדה: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך לעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים עימך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך" (ויקרא כה, ו-ז), הרי שהפסוק המקביל בספר שמות מגדיר את היחס שביניהם: "ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה" (שמות כג, יא), כלומר רק את יתרם תאכל חית השדה, כפי שמבאר בעל ה'יראים': "למה נאמר ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה פירות אדם לאדם פירות בהמה לבהמה פי' לא יאכיל אדם פירות אדם לבהמה ולא פירות בהמה לאדם".¹⁸ כלומר המסקנה ההלכתית, זו המצמצמת את מקומם של בעלי החיים בשנת השמיטה, מקורה ברצון להגיע לאיזון ולהתאמה בין שני היגדים שונים.

הנה כי כן על פי התוספתא עולה כי אין להאכיל בעלי חיים בידים פירות שביעית מפאת קדושתם, אך אין למנוע מבעלי חיים לאכול ישירות מפירות השדה. הרמב"ם קבע

13 תלמוד בבלי, מסכת סוכה מ ע"ב. בטעם הדבר ניתן לבאר, כי קדושת פירות שביעית אינה פוקעת כי המוכר אינו הבעלים האמיתי של הפירות, שהרי "כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי". בדרך זו הסביר החזו"א (כ, ז), מדוע אין לעשר פירות שביעית. פירות אלו אין להם בעלים, ולכן אין בסמכותו של בעל השדה לעשרם. וראה י"צ רימון, שיעורי שביעית, אלון שבות תש"ס, עמ' 56.

14 תוספתא, מסכת שביעית (ליברמן), פרק ה, הלכה כ. וראה את המקורות הרבים שהביא צ' כהן, פירות שביעית, בני ברק תשס"א, עמ' רמז-רנו, ובעיקר בהערה א.

15 שם.

16 שם.

17 ספרא בהר פרשה א אות ז.

18 ספר יראים סימן קנח ודפוס ישן - קפול.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

את דברי התוספתא הללו בהלכה, אולם שילב בפסיקתו גם את דרשת הספרא שלעיל, ואת ההבחנה שבין פירות שהם מאכל אדם לבין פירות שהם מאכל בעלי חיים: "פירות המיוחדין למאכל אדם אין מאכילין אותן לבהמה לחיה ולעופות, הלכה הבהמה מאליה לתחת התאנה ואכלה אין מחייבין אותו להחזירה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול"¹⁹.

דומה כי את האיסור למנוע מבעלי החיים מלאכול את פירות השדה המופקר, ניתן לכבד בשני אופנים, ומשום כך נראה כי מהמקורות המדרשיים שהבאנו, כפי שסיכמם הרמב"ם להלכה, עולים שני חידושים:

1) מניעת בעלי החיים מלרעות בשדה ומלאכול תנובתו, מהווה פגיעה ב'עיקרון ההפקר'; על האדם להפקיר באופן טוטאלי את תנובת שדהו, או לפחות לאפשר זאת. שמירת השדה מפני בעלי החיים מצמצמת בהכרח את היקף תחולת הפקר, ומהבחינה הלכתית-משפטית אף לא מאפשרת אותו כלל. גם מבחינה רעיונית יש להטעים כי תחושת הפקר והיעדר הבעלות שאמורה להיות מופנמת כתוצאה מהפקר השדה, לא תושג, שהרי בפועל השדה מופקרת רק באופן חלקי.

2) עוד התחדש, כי נתינת הרשות לבעלי החיים לאכול מתנובת השדה אינה מהווה פגיעה בקדושת הפירות, שהרי פירות שביעית נועדו בין היתר לחיית השדה, והלוא כך היא דרכה של החיה לאכול. מבחינה רעיונית יש להטעים, כי המקום שניתן לבעלי החיים בשביעית אינו מותנה בהתנהגות שונה, אלא התברר שלפירות הקדושים יש תפקידים שונים, וחלק מן התפקידים ניתנו לבעלי החיים לפי התנהגותם הטבעית.²⁰

למעשה, שני החידושים העולים מניתוח המקורות שלפנינו, עולים בקנה אחד עם שתי האפשרויות שהצענו בתחילה, בכואנו להסביר את מקומם של בעלי החיים בשדה המופקרת: אפשרות אחת, כסימן לתוקפו ולמימושו של הפקר, ואפשרות שנייה כסיבה העומדת בפני עצמה - מקומם של בעלי החיים בהוויה הדתית וביטויה בשנת השמיטה ובכלל. דומה כי עיקרון ה'פגיעה בהפקר', עולה מדברי ריש לקיש בסוגיה אחרת של הירושלמי, לפיו הפקר לאדם ולא לבהמה אינו הפקר, משום שהפקר נלמד משמיטה:

אמ' רבי אבין לישן מתנית' מסייעא לר' שמעון בן לקיש עד שיבקיר אף לעשירים כשמיטה הבקר לבהמה אבל לא לאדם, לגוים אבל לא לישראל, לעשירים אבל לא לעניים, דברי הכל אין הבקירו הבקר. לאדם אבל לא לבהמה, לישראל אבל לא לגוים, לעניי אותה העיר אבל לא לעניי עיר אחרת, פלוגתא דרבי יוחנן ודרבי שמעון בן לקיש על דעתיה דרבי יוחנן הבקירו הבקר על דעתיה דרבי שמעון בן לקיש אין הבקירו הבקר.²¹

19 רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל, פרק ה, הלכה ה.

20 על פי החזון איש, שביעית יד, י, קיים גם איסור הפוך: מאכל העומד לבעלי חיים בלבד, אסור לאדם לאכול ממנו, שהרי הואיל ואין זה דרך אכילת הפרי, הרי הוא מפסיד את מאכל הבהמה: "ונראה דאסור לאכול פת שעטיפשה דחשיב הפסד, וכיון שראוי לבהמה אסור בהפסד".

21 תלמוד ירושלמי, מסכת פאה, פרק ו, דף יט, טור ב/מ"ה.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

יחד עם זאת שאלת הפגיעה בקדושת פירות השמיטה על ידי אכילתם בידי בעלי החיים וההבחנה בין מצבים מותרים ואסורים, נידונה בדברי האחרונים. כמה מהאחרונים נשאו ונתנו בדברי התוספות במסכת סוכה, מהם עולה כי פעמים ניתן להעמיד שמירה על ספיחי שביעית – לא מתוך מגמה להגן עליהם מפני בני האדם, אלא כהגנה מפני בעלי החיים. כך בתוספות במסכת סוכה²²: "ושומרי ספיחים בשביעית דפ' הבית והעלייה (ב"מ דף קיח). לא שומרים מן האכילה דלא היו צריכין לשומרם מבני אדם דמאיליהם היו פורשים כשהיו יודעין שהן לצורך העומר ולא היו שומרין אותם אלא מבהמה חיה ועוף"²³. כך גם בתוספות במסכת ראש השנה: "י"ל דלא היה שמירה ממש דלא היו צריכים לשומרה מבני אדם דמאיליהן היו פורשין כשהיו יודעין שהן לצורך עומר ולא היו שומרין אותן אלא מבהמה וחיה ועוף"²⁴.

על דברי התוספות הללו מקשה הרש"ש, מדוע מותר לשמור על השדה מפני בעלי החיים, הרי הפקר השדה הנו גם לבעלי החיים: "תימה דהא צריך להפקיר אף לבהמה כדכתיב ולבהמתך וכו'"²⁵.

גם בהקשר לזה מצאנו בדברי כמה מהאחרונים את ההבחנה בין מאכלי אדם ומאכלי בעלי חיים. כך נאמר בקונטרס תוספת שביעית העיר על דברי הפנים יפות,²⁶ שאכן ההפקר הוא לכול, אולם משעה שזכה האדם בפירות, אסור לו להאכילם לבהמה.²⁷ כך גם עולה מדברי הרידב"ז: "הני מילי בשדה אבל לאחר שזכה מן ההפקר מעט מעט, כדרך שזוכין מן ההפקר והוי שלו, אסור להניח לבהמה לאכול"²⁸.

אגב, הרש"ש בהגהותיו שם מוסיף ומחדש שגם את פירות השדה, עוד לפני שנלקטו, ניתן לשמור מפני בעלי החיים. מדובר באופן שבו זכו בהם הגזברים בעודם מחוברים על ידי קניין חזקה: "דזה פשוט שלאחר שזכה אדם ולקט פירות שביעית מהמופקר יוכל לשומרן בביתו עד זמן הביעור. וא"כ ה"ה אם זכה בהן במחובר. ואיך תהיה הזכיה במחובר, נ"ל [...] וה"נ הגזברים או שלוחיהם יכולים לזכות לצורך גבוה ע"י חזקת קרקע"²⁹. בדברים אלו ניתן לראות חידוש ביחס לדברי התוספתא והספרא, שכן אם בתוספתא, מצאנו את ההבחנה שבין האכלה יזומה ובין האיסור למנעה כאשר הלכה הבהמה מיוזמתה,

22 ראה על כך בהרחבה: ד' אביטן, אוצר התשובות, בית עוזיאל תשס"א, עמ' רמה-רמו; י' דיקמן, אוצר יסודי שביעית, ירושלים תש"ס, עמ' צד-צו.

23 תוספות, סוכה לט ע"ב, ד"ה בד"א.

24 תוספות, ראש השנה ט ע"א, ד"ה וקציר.

25 הגהות הרש"ש, ראש השנה, שם. באשל אברהם (ניימרק), חלק ב, חידושי ראש השנה שם, תירץ את קושיית הרש"ש בפשטות, שכוננת התוספות לשמירה מפני נזקי בעלי החיים ולא מפני אכילת הפירות.

26 בספר פנים יפות הבחין בין מאכלי אדם שלגביהם מותר למנוע את הבהמה מלאכול מאכלי אדם, ובין מאכלי בהמה שאין למנוע ממנה אכילה בשדה. בכך הוא מיישב את קושיית הרש"ש, שהרי עומר מורכב משעורים שהם מאכל בהמה, ולכן הקשו מדוע ניתן לשמור מאכל זה מפניה.

27 קונטרס תוספת שביעית, בסוף בית רידב"ז, לד ע"ב, הו"ד באוצר התשובות, בית עוזיאל תשס"א, עמ' רמה.

28 בית רידב"ז, שם, ה, ח (הגהה).

29 רש"ש, שם.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

ובספרא מצאנו את ההבחנה שבין פירות המיועדים לאדם ובין פירות המיועדים לבעלי חיים, הרי שבדברי אחרונים אלו ישנה הבחנה אחרת: האדם הוא זה שמייעד את הפירות לאכילת אדם, ומשהחליט כן, אסור מעתה לתת לבהמה לאכול מהם.

בהתייחס לדיון זה, מצאנו דעות מנוגדות: יש מי שמקל באכילת פירות שכבר נלקטו מחד גיסא, ולעומתו מצאנו מי שאוסר על חיית השדה מלאכות גם פירות שטרם נלקטו מאידך. כך למשל בחזון איש, המתיר לשמור את השדה מפני בעלי החיים שלא ייכנסו, אמנם אם נכנסה הבהמה ואכלה אין למנוע ממנה מלאכול ישירות מהפירות המחוברים, אולם מותר מלכתחילה למנוע את כניסתה לשדה. הוא אף מסתייע בדברי הרמב"ם בפירושו למשנה: "נראה דמותר לנעול שדהו בפני בהמה וחי' ואין צריך להפקירה רק לאדם וכדתנן פ"ט מ"ד אוכלין על המופקר ולא על השמור ופי' הר"מ שמור בבתיים ובגנים. אלמא דמותר לשמור מן החיה".³⁰

לעומת דברים אלו בעל 'תורת הארץ' מעיר על דברי הרידב"ז שאף לגבי פירות שכבר נלקטו עבור האדם – אם הלכה הבהמה מאליה ואכלה מפירות שביעית, אין למנוע ממנה, שכן פגיעה בפירות באופן שכזה אינה אלא פגיעה בדרך של 'גרמא', והלוא מותר לגרום הפסד לפירות שביעית כל שאינו מפסיד בידים. ואם כן הפסוק "ולחיה אשר בארצך" כולל אפשרות של אכילה מפירות שכבר נלקטו, אלא שהחיה אוכלת מאליה.³¹

4. סיכום

הפער שבין ההיבט ההגותי להיבט ההלכתי בולט: המשמעות הרוחנית של שייכותם של בעלי החיים לענייני פירות השמיטה, כפי שתוארו על ידי ההוגים שהבאנו, היא משמעות של אחווה ושוויון. כביכול, ביטול המחיצות שבין הזנים השונים שבטבע (אשר בכללם נמצאים בני האדם), וממילא עולה חשיבותם של בעלי החיים.

לעומת זאת על פי ההיבט ההלכתי לכשעצמו, מקומם של בעלי החיים מצומצם בהרבה. לא כל פירות שמיטה מיועדים לבעלי חיים, ושייכותם לפירות אלו מסתכמת לעיתים בהיעדר חובה למנועם מאכילה.

מבחינה פרשנית, נראה כי ההוגים שהבאנו התייחסו למסר הרוחני הטהור העולה בעיקר מאחד מן הפוסקים, מסר שעומד בפני עצמו.

אולם הפסיקה אשר במהותה מסכמת עקרונות הלכתיים שונים לכדי משנה סופית ומעשית, לא הצטמצמה לעיקרון בודד ושילבה עקרונות נוספים. כך, מלבד הפסוק: "תהיה כל תבואתה לאכול", התייחסו הפוסקים גם לפסוק נוסף "ויתרם תאכל חיית השדה", ואת

30 חזון איש, שביעית, סימן יד, אות ד, ד"ה שם פירות שביעית. הר"ש ישראלי אף מתיר למנוע מבהמה לגשת ולאכול בעצמה, והוא מדויק מלשון התוספתא והרמב"ם אשר לפיה: "אין מחייבין אותו להחזירה", ולא שיהיה חייב לתת לה לאכול, שהרי התורה הקפידה על 'לאכלה ולא להפסד'. ראה: התורה והמדינה, חלק ג, עמ' קיח.

31 ראה: תורת הארץ, חלק א, פרק ח, אות מד.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

שני אלו שילבו עם פן נוסף המקופל בפסוק: "כי יוכל היא קודש תהיה", אשר ממנו הסיקו חז"ל את העיקרון של קדושת פירות שביעית. סוף דבר - אף על פי שלהלכה ולמעשה חלקם של בעלי החיים וחלקם של בני האדם אינם שווים בפירות שביעית, הרי שהעיקרון הרוחני של השוויון נשמר, וכדרכם של עקרונות רוחניים, השפעתו תהיה תיאולוגית ופילוסופית, והוא אף ייתן את חלקו היחסי גם במישור המעשי.³²

ב. ביעור פירות שביעית

1. רקע ומשמעויות

את מעמדה של חיית השדה ביחס לבני האדם מתוך ההקשר של שנת השמיטה יש לבחון על רקע עיקרון הלכתי נוסף - ביעור פירות שביעית. על פי עיקרון זה, פירות השביעית נאכלים כל זמן שקיים עדיין מאותו המין בשדה. אולם לאחר שכלה אותו המין מן השדה, יש לבערו גם מן הבית.

כך בסוגיית הירושלמי: "מתני' דרבי שמעון כתב מן השדה תאכלו את תבואתה כל זמן שאת אוכל מן השדה את אוכל מן הבית כלה מן השדה כלה מן הבית".³³ דרשת זו קושרת אפוא בין התבואה שבשדה ובין התבואה שבבית. בפסוק שאותו היא דורשת "מן השדה תאכלו את תבואתה",³⁴ אין אזכור מפורש לחיית השדה. באופן פשוט ניתן לבאר את טעם החובה לבער פירות שביעית בחשש כי אדם יאגור לביתו יכולים רבים משנת השמיטה. אגירה כזו - כך עולה מניתוח פסיכולוגי בסיסי - עלולה להובילו שוב לצבירת ממון או לסחר בפירות, מעשים הסותרים את רוח השביעית. הזמן המתאים להתמקד בעניין זה הוא הזמן שבאופן טבעי הפירות נושרים מן העץ.

בנקודה זו משתלבים בעלי החיים בדיון. הסוגיה הבבליית במסכת בפסחים, אינה מסתפקת בתנאי של "כל זמן שאת אוכל מן השדה", אלא מזהה את המועד הזה עם העובדה שבחוץ חיית השדה עדיין אוכלת מהמין הזה. זאת ועוד - מתברר כי הפסוק שבו מסתייעת הדרשה שונה, והוא מדגיש את מקומה של הבהמה והחיה: "אמר רב חמא בר עוקבא אמר רבי יוסי בר חנינא: אמר קרא ולבהמתך ולחיה אשר בארצך כל זמן שחיה אוכלת מן השדה - האכל לבהמה שבבית. כלה לחיה אשר בשדה - כלה לבהמתך מן הבית".³⁵

לכאורה, ניתן היה להניח שבשני המקורות מדובר בעיקרון דומה, ונקודת הזמן המופיעה בסוגיית הירושלמי "כל זמן שאת אוכל מן השדה", זהה לזו שמופיעה בבבלי "כל זמן שחיה אוכלת מן השדה". לפי זה אזכורה של חיית השדה אינו אלא בבחינת 'סימן' ולא 'סיבה', ולכן אין לחפש קשר מהותי בניהם.

32 על היחס שבין המסר ה"טהור" של הפשט, ובין הדרש הכולל גם היבטים נוספים, ראה למשל: ד' הנשקה, "פשוטו של מקרא", כתלנו ט-י (תשל"ז), עמ' 143-173.

33 תלמוד ירושלמי מסכת שביעית פ"ט ה"ג, לח ע"ד.

34 שמות כה, יב.

35 פסחים נב ע"ב.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

ניתן להוסיף על כך ולהטעים שמטרת הביעור היא הפנמת מסר מהותי ידוע לשנת השמיטה, היעדר הבעלות. למעשה בעל השדה איננו בעלים של ממש, מעמדו בשדה ובפירותיו דומה לשל אחרים. במונחים של דיון זה, כל זמן שאחרים יכולים לאכול מתנובת השמיטה, גם לבעל השדה מותר, אולם בשלב שבו אחרים כבר לא יכולים לאכול, בעל השדה אינו שונה מהם, ולכן גם לו אסור. דומה כי זוהי דרכו של החזון איש בביאור עניינה של מצוות ביעור פירות שביעית. תחילה הוא מקדים הסבר אחר,³⁶ אולם לאחר מכן הוא שולל אותו: "שאיך דין ביעור להראות שאינך בעלים בשנה הזאת, אלא רחמנות על החיה, והא דכתיב שבת הארץ, לאו דוקא?"³⁷ לאחר שמכותבו של החזון איש, כפי שצוטט על ידו, שלל את האפשרות השנייה, מוסיף בעל החזון איש בהערות סוגריים: "וח"ו ליחס להרמב"ם כמו אלה".³⁸

כלומר לפנינו שלוש אפשרויות בביאור טעם ביעור פירות שביעית:

הראשונה – רצון להראות שבעל השדה אינו הבעלים האמיתי של השדה "להראות שאינך בעלים בשנה הזאת". זוהי אפשרות שנשללת על ידי כותב המכתב לחזון איש, אך, ככל הנראה, מתקבלת על ידי בעל החזון איש עצמו.

השנייה – "רחמנות על החיה", כלומר זיהוי המועד שבו "כלתה לחיית השדה" אינו סימן למועד שבו גם בני אדם סיימו לאכול ממין זה, אלא סיבה, פעולה שנועדה לעזור לבעלי החיים, בשלב שבו אין לה יותר ממה לאכול. אפשרות שכאמור מוצעת על ידי כותב המכתב לחזון איש.

השלישית – מדובר בפעולה שנועדה להצביע על נקודת השוויון שבין האדם ובין חיית השדה. ומכאן גם הרצון ליצור זהות בגורלם.

דומה כי ביטוי לאפשרות האחרונה ניתן לראות בשני המקורות הבאים. כך למשל בדרשת ר"י אבן שועיב: "אלא שתהיה הפקר לעניים ולעשירים, וידו עם יד כל אדם שוה בו, וגם הבהמות והחיות (ההדרגשות שלי), כמו שאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כל זמן שחיה אוכלת מן השדה אוכל הוא מה שאסף לבית אותו מעט, וכשכלה לחיה מן השדה כלה לבהמה שלו מן הבית, והוא ביעור שביעית שאמרו ז"ל".³⁹ וכך גם בדברי הרש"ר הירש. את מקומם של בעלי החיים בשנת השמיטה, מתאר הרש"ר הירש, על רקע ההלכה של ביעור פירות שביעית כשכלתה לחיית השדה: "לך וגו' ולבהמתך ולחיה אשר בארצך: אדם ובהמה אוכלים בבית – רק בשותפות עם חיית השדה; ואסור לאכול מן הפרי שבבית, אם כלה מין זה מחיית השדה [...] יש זמן מיוחד לכל מין מפירות שביעית, שבו יש "לכלות" אותו מין מן הבית; זמן זה קרוי שעת ביעור".⁴⁰

36 ההסבר ניתן על ידי כותב לא מזוהה שפנה אליו במכתב, ובעל החזון איש משיב לו.

37 חזון איש, זרעים, ליקוטים סימן י, מכתב שני, אות ב.

38 שם.

39 דרשות ר"י אבן שועיב, פרשת בהר ובחקותי, ד"ה והנה.

40 רש"ר הירש, פירוש לתורה, ויקרא כה, ו-ז, עמ' תמו.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

בסוף דבריו מסכם הרש"ר הירש את המסר המרכזי של יישום הלכות שמיטה, כאשר הוא נותן דגש לשוויון עם בעלי החיים:

נתאר לנו עתה את הלכות שביעית בהגשמתן. יש בהן מעשה הוראה שאין כמוהו לשגב. אומה שלמה מכריזה במשך שנה תמימה בשדותיה ובקרקעותיה, בגינותיה ובכרי דשאה, בכל פרי ובכל עשב: אדמתנו הלאומית היא לה', ואנחנו רק "גרים ותושבים" עמו. בלא רום לבב ולבא גאוות רכוש הם מצטרפים בשוויון זכויות אל עניי האדם ונעשים שווים לחיית השדה (ההדגשה שלי).⁴¹

2. ביעור בדרך של הפקר ומעמדה של חיית השדה

על פי הרמב"ם, המשמעות המעשית של ביעור פירות השביעית היא ביעור בדרך של שריפה: "היו לו פירות מרובין מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לעניים בין לעשירים, ואם לא מצא אוכלין בשעת הביעור שורף באש או משליך לים המלח ומאבדן לכל דבר שמאבד".⁴² אולם מרבית הראשונים קבעו כי "ביעור" אין פירושו שריפה, אלא הפקר הפירות, ואדרבא, בשריפת הפירות יש אף פגיעה בקדושתם. כך למשל עולה מפירוש רש"י: "וזהו ביעורן - שמפקירן במקום דריסת חיה ובהמה".⁴³ דומה כי ביעור פירות שביעית בדרך של שריפה או כילוי אחר עולה בקנה אחד עם שניים מבין ההסברים שהצענו לעיל: האחד, מטרת הביעור היא למנוע מצב של צבירת פירות, והשני, שמטרתו היא ליצור שוויון ותחושת גורל דומה בין האדם לבין חיית השדה. לפי זה ברור שכילוי הפירות לא יועיל כלל לבעלי החיים, ואין בכך גילוי רחמנות כלפיהם. אכן, כאמור על פי רוב הראשונים, הביעור צריך להתבצע בדרך של הפקר, ואולי גם הפקר במקום חיה ובהמה, דבר שאכן יוכל לעזור להם, ויהיה בו משום גילוי של רחמים.⁴⁴ ברם, בפירוש רש"י לסוגיה במסכת פסחים, מלבד ההתייחסות להפקר כשלעצמו, מופיע תנאי נוסף. לשיטתו יש להפקיר את הפירות: "במקום דריסת חיה ובהמה".⁴⁵ מדוע נזקק רש"י להגדרת מקום? מדוע יש להפקיר את הפירות במקום נוכחות חיה ובהמה דווקא? הרמב"ן מסיק מדברי רש"י, שאת החובה לכלול בעלי החיים באכילת פירות שביעית, יש

41 שם. כך גם באור תורה שראינו לעיל: "רק שאח"כ זוכה מן ההפקר כאחר ממש, והיינו בחיי ביטול היש לאין. ולכן כתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך כו' אלא שתלה הכתוב אדם בחיה כל זמן שחיה אוכלת בשדה תאכל בבית כלה לחי' מן השדה כלה בבית כו'. שהרי הוא בבינת הפקר ממש שמוכרח להוציא כו'. וגם מה שתלה בחיה היינו מפני שהוא בבחי' ביטול היש עד שהאדם ובהמה שווין".

42 רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל ז, ג.

43 רש"י, פסחים נב ע"ב, ד"ה משום. כך גם פסקו: מהר"י קורקוס, פרק ז, הלכה ג; חכמת אדם, שערי צדק, יט, ד; הראי"ה קוק, שו"ת משפט כהן, סימן פג; חזון איש יא, ח.

44 קיימת מחלוקת בין הפוסקים, האם חובת הביעור היא דווקא כשהפירות כלו מחמת אכילת החיות, או גם כאשר הרקיבו הפירות ורק שבפועל אין לחיות כרגע מה לאכול. ראה בהרחבה: צ' כהן, פירות שביעית, בני ברק תשס"א, עמ' שנג. ושמא ניתן לבאר את המחלוקת באופן הבא: האם משמעות השוויוניות היא שאתה צריך לדאוג גם לבהמה כי היא גם נבראת וכו' ולכן מה זה משנה אם הרקיב הרי בפועל אין לה מה לאכול. או שהמשמעות היא חלוקה שווה, ולכן יש לבהמה את החלק שלה אלא שהוא הרקיב.

45 רש"י, פסחים נב ע"ב, ד"ה משום שנאמר.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

להחיל גם על פירות השביעית בביעורם. משיטה זו יוצא אפוא כי גם בשלב שבו אסור לאדם לאכול מפירות השביעית (וכאמור אולי אפשר שמטרת האיסור באה כדי להשוות בינו ובין חיית השדה), עליו לתת עדיפות ויתרון לחיית השדה. הרמב"ן חולק על רש"י ורואה בכך "הפלגה": "אולי חשב הרב שצריך שיהא מפקירם גם לחיה ולבהמה, לקיים בהם ואכלו אביוני עמך [ויתרם תאכל חית השדה] (שמות כג, יא), ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, והפליג".⁴⁶ אכן לשון ר"י שבתוספות מעודנת יותר, והוא נוקט שיש להפקיר לכל מי שירצה הן אדם והן חיה: "ואומר ר"י הא דמשמע בכל מקום לאסור לאכול אחר הביעור היינו כשמשהו בביתו בחזקת שלו אבל אם מפקירו ומוציאו מרשותו שיאכל כל מי שירצה הן אדם והן חיה מותר להכניסו ולאכלו אחר הביעור".⁴⁷

אכן, מהתוספתא עולה שמטרת ההפקר היא חלק מהותי מענייניה של שנת השמיטה: מדובר בהפקר על מנת שיוכלו כולם לאכול בשווה, שנועד מן הסתם שלא ייווצר מצב שבו בעל השדה שאמנם הפקיר שדהו, אגר ממנו יותר מאחרים. מסיבה זו הוא נדרש להפקיר את שדהו, ובכך לאפשר לכולם לאכול: "מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מהן לשכניו ולקרוביו וליודעיו ומוציאו ומניח על ביתו ואומ' אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול חוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו".⁴⁸ דומה כי דברי התוספתא עולים בקנה אחד עם ההסבר הראשון שהצענו, לפיו מטרת הביעור היא למנוע צבירת רכוש וסחורה בפירות שביעית. לשיטה זו, זוהי מטרת השמיטה באופן כללי וזוהי גם המטרה הייחודית של ביעור הפירות. ולכן גם הביעור ייעשה באופן שמשרת את המטרה הזו: מתן זכות עודפת לאחרים על פניו.

כיצד אם כן ניתן להבין את הרצון לתת יתרון לחיית השדה על שאר בני האדם ועל הבעלים? הן אמת שגם על פי התוספתא, שלפיה מטרת ההפקר היא מתן הזדמנות לכולם לאכול בשווה, יחד עם זאת בהפקר הפירות ונתינת הזדמנות לאחרים, אין משום העדפת אחרים על פניו, אלא מדובר במעין "אפליה מתקנת", או כדרכו הידועה של הרמב"ם הטיה אל הצד השני על מנת לרכוש מידה אמצעית ומאוזנת.⁴⁹

בספר 'גבעת שאול' לרבי שאול הלוי מורטירא, מבקש המחבר לראות בהפקר התנובה בשנת השמיטה אל בעלי חיים דווקא, משום שאיפה אל ימים קדמונים, אל שעתו היפה של אדם הראשון בגן עדן, אשר ממנה ירד עקב חטאו. מתן מזון מן המוכן לבעלי החיים מזכיר תקופה זו ומסמל את טבעם המקורי הלא-אכזרי של בעלי החיים. הוא מקדים: "דבר נהוג הוא מאד כי כל איש אשר יעבור ממנו זמן מוצלח ומעולה הנה בתוך ימי עניו יתקן ציונים והזכרות אשר בהם יזכור כאשר היה בימי חורפו",⁵⁰ ולאחר אריכות דברים הוא מסכם:

46 רמב"ן, ויקרא כה, ז.

47 תוספות, שם, ד"ה מתבערין.

48 תוספתא, שביעית (ליברמן), פרק ח, הלכה ב.

49 יש להזכיר, כי גם על פי התוספתא, לאחר שהפקיר, הוא רשאי לזכות בפירות בעצמו: "חוזר ומכניס לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו".

50 גבעת שאול, וורשא תרס"ב, פרשת בהר, עמ' 201. אודותיו ראה: שם, עמ' 3-19.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

לזכרון העבר, ולתאוות העתיד בשלמות הגדולה הזו ציוה השי"ת בשנת השמיטה המורה על זמן הבריאה וזמן המשיח [...] ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול [...] כלה חיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית [...] כי הוא כמו יעוד, ג"כ וכאלו יאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, ר"ל אם תעשה את הדבר יבא אותו הזמן אשר הבהמות והחיות יאכלו ביחד [...] כי במה שיפקירו הכל בשנת השמיטה לבהמות לחיות הוא אות וסימן למה שהיה ויהיה, כי לא יאכלו עוד לחם בזיעת אפיים, והחיות לא יזיקו ולא ירעו, ולכן מי שישמור המצוות המורות על ככה יזכה לעניינים האלה בפועל.⁵¹

כלומר, מלבד עצם השוויון, ניתן ללמוד על עניין מיוחד בהאכלת בעלי החיים, עניין העומד בפני עצמו, ובכך מובעת תזכורת ל'טבע' בעלי החיים אז, וביטוי לשאיפה כזו בעתיד.

יש לציין בהקשר זה כי את הקדימות של בעלי החיים ביחס לבני האדם, נמצא גם בהלכה המחייבת להאכיל תחילה את בעלי החיים ורק לאחר מכן לאכול בעצמו. מדברי בעל ה'יד אפרים' עולה כי בהלכה זו יש משום חיזוק לחשיבות ולהערכה למעמדם של בעלי החיים בהשוואה לאדם. לדבריו, אל לו לאדם להחזיק עצמו כזכאי, כי פעמים הוא אוכל דווקא בזכות הבהמה: "ולפענ"ד נראה הטעם דאסור לטעום כו' משום דכל אדם אין להחזיק עצמו לזכאי שלפעמים אין לו זכות רק שאוכל בזכות הבהמות כדאיתא במדרש בעובדא דאלכסנדר מוקדון⁵² וקאמר התם מקרא דאדם ובהמה תושיע ה' "⁵³. בעל ה'יד אפרים ממקם אפוא את בעלי החיים במקום של חשיבות, כזו שאינה מותנית בהנאה שהם מסיבים לאדם (ביוצנטריות). לא זו בלבד שבעלי החיים אינם חיים בזכות בני האדם, אלא שהאדם חי בזכותם.

מנגד, יש שפירשו הלכה זו באופן שונה, וראו בה דווקא ביטוי לאנתרופוצנטריות, וחיזוק מעמדו המרכזי והרם של האדם, וכלשונו של וולף קלישר: "כי האדם יכול לדרוש מזונותיו, דבר שהחיות העלובות אינן יכולות לעשות".⁵⁴ כלומר, משום מעמדו ובפער שבין

51 שם, עמ' 205. שנת השמיטה כביטוי לעולם הקמאי שקודם החטא, נמצא גם אצל הרא"ה קוק, בפסקאות שהבאנו.

52 בראשית רבה (וילנא), פרשה לג, ד"ה א ויזכור אלהים: "א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא לא בזכותכון נחית מטר ולא בזכותכון שמשא דנחא עליכון אלא בזכותיה דבעירא דכתיב (תהלים לו) אדם ובהמה תושיע ה', אדם בזכות בהמה תושיע ה'".

53 יד אפרים, אורח חיים, סימן קסז, על מג"א ס"ק יח.

54 היחס הרגיש לבעלי החיים תופס מקום נכבד בתקנותיו של ר' וולף קלישר. בתקנותיו אבקש להרחיב במקום אחר, אולם לעת עתה אביא כמה מהן הנוגעות לבעלי החיים:

תקנות מתוך תכניתו של וולף קלישר, למושב שיתופית ליד ירושלים

[חוברת על ידי וולף קלישר, בנו של הרב הירש קלישר, מטהורן, פרוסיה - ד' תשרי תרכ"ט. התכנית נכתבה במקורה בגרמנית ותורגמה בידי ישראל קלויזנר, הכתבים הצינונים של הרב קלישר, ירושלים תש"ז, עמ' רעב ואילך, נדפס מחדש כנספח שמיני למהדורתו של יהודה עציון, דרישת ציון לרצ"ה קלישר, ירושלים תשס"ב, עמ' 368-374. אודותיו ראה במבואו של קלויזנר, שם, עמ' 406-407.]

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

מקומו ובין מקומם של בעלי החיים, עליו לדאוג לבעלי החיים; מסיבה זו בשנת השמיטה, כשאין לו מעמד כזה, אין הוא חייב להקדים את בעלי החיים. כך בשו"ת ציץ אליעזר בשם האדמו"ר מגור:

בנוגע לשביעית ראיתי פרפרת נאה מהאדמו"ר מגור הגה"צ מוהר"ר אברהם מרדכי אלטר ז"ל בספר קובץ דרושים שי"ל ע"י אגודת הרבנים בפולין שנת תרפ"ה חו"ד, בקונטרס ההערות. הוא עומד על לשון הקרא בפ' בהר (כ"ה ז'): "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל", וז"ל: ראיתי בספר י"ל מקשה הלא אסור לאכול עד שיתן לבהמתו ולמה מקדים לך, ולי אפשר רק במזון שלו (אסור) אבל שביעית הפקר היא.⁵⁵

3. סיכום

ביעור פירות שביעית במועד שבו כלו הפירות גם לחיית השדה נתון לפרשנויות שונות, אשר במסגרתן ניתנה תשומת לב ייחודית לבעלי החיים כמוקד לאמפתיה ולרחמים, ואפילו מתוך רצון ליצור שוויון בין מעמד בני האדם ובעלי החיים.

מרש"י, על פי פרשנותו של הרמב"ן, עולה אף מתן העדפה לבעלי החיים, שכן לשיטתו יש להפקיר את תנובת השדה הקדושה בקדושת שביעית, דווקא במקום שבו יוכלו בעלי

10. המשגיחים הפנימיים במושבה - אשר יקבלו על עצמם את התפקיד הקדוש הזה מתוך רגש אנושי טהור ואהבה לאלקים, (ואשר תכונתם זו תהא ניכרת על ידי אהבה שאינה תלויה בדבר כלפי בני אדם, וגם כלפי בהמות).

25. [...] באשר מצוה היא בעיקר על אהבת כל יצורי ה'. ועל ידי מעשי חסד כלפי הבריות - נותנים כבוד לבורא עולם; ועל-בזיון, אפילו הדל שביצוריו, נגבעול עשב - נגרם אי כבוד לאלקים.

31. ברכת הבוקר הראשונה - שעל חברי המושבה לקיימה עם עלות השחר, לכבוד ה' - היא מתן המזון לחיות של המושבה, (שבתוכן אני מונה גם את הכלב והחתול). כי האדם יכול לדרוש מזונותיו, דבר שהחיות העלובות אינן יכולות לעשות. ולאחר שנעשה מעשה האהבה והכבוד הזה ליצורי האלקים - עליכם עוד להביע את יראתכם ואהבתכם לה' על ידי תפילה. לאחר מכן הולכים אתם, לכבוד ה', כל אחד לעבודתו היומיומית.

32. את הבהמות אין להעביר בעבודה קשה מיד, אלא יש לחוס עליהן ולקחת אותן לעבודה לפי התור. בשבתות וחגים מובן מאיליו שהבהמות נחות, לכבוד ה' רב החסד.

33. אסור לצער ולהכות את הבהמות, כי מרגישות הן את הכאב כמו בני האדם. מעשי ברבריות מצד חברי המושבה ייעשו בעונש חמור - במאסר עד שנה במזון דל.

55. שו"ת ציץ אליעזר, חלק כ, סימן עד, ד"ה בנוגע לשביעית. רעיון דומה הובא בספר נחלת יעקב יהושע, כפי שהובא בספר: השמיטה בחסידות, בני ברק תשס"א, עמ' לא: "ולפ"ז בשביעית היא אפקעתא דמלכא והכל של הקב"ה ואינו שלו שוב שוב ליכא עליו החיוב שיהי' אסור לאכול קודם שיאכיל לבהמתו ושפיר בשמיטה יוכל להקדים אכילתו משל הקב"ה ואכילת בהמה ודו"ק". בציץ אליעזר הוסיף תירוץ נוספים: "וכן י"ל בקו' הראשונים באליעזר עבד אברהם, כי המים לא היו שלו ובאחר נתן ל"ש זה, גם י"ל שהגמלים לא היו שלו ג"כ ל"ש זה (והפוסקים הוציאו משם דבשתי' שאני). גם י"ל שמקדים לך, כי מאכל אדם אסור ליתן לבהמה, אולם אם נותר ויתקלקל יכול ליתן גם לבהמה מזה, וכ"ה לשון הפסוק בפ' משפטים: והשביעית תשמטנה ונטשתה וגו' ויתרם תאכל וגו', פי' יתרם כשנתותר מאכל אדם עכ"ל ורפח"ח, והחילוקים מתקבלים על הדעת, ויעוין מ"ש חילוקים שישנם בזה בספרי שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סימן כ"ו עיי"ש".

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

החיים ליהנות ממנו. זוהי אחת ממטרותיה של שנת השמיטה: העצמת חשיבותם של בעלי החיים שהזנחו במשך השנים שקדמו לשנה זו.

ג. האם בעלי החיים כלולים בחיובי השביתה בשנת השמיטה

1. כללי

הדמיון בין שבת ובין שמיטה, בין איסורי המלאכה של שבת ובין איסורי המלאכה בשמיטה הוא ברור, והוא עולה כבר מהפסוקים מדרשותיהם של חז"ל ומדיוני הפוסקים.⁵⁶ לאור זאת יש לברר האם דמיון זה נשמר גם לגבי חובת ההשבתה של בעלי החיים. ההנחה המקובלת היא שהאדם והקרקע הם אלו שצריכים לשבות ממלאכה, אולם מה דינם של בעלי החיים? האם מותר לעשות בהם שימוש חקלאי? או שמא יש לאסור עליהם פעילות חקלאית על מנת לדאוג לכך שגם הם ינוחו בשנה זו.

2. שביתת בהמתו ומשמעותה

כלל הוא בהלכות שבת, ולפיו לא רק האדם מחויב בשביתה אלא גם בעלי החיים שברשותו: "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגור".⁵⁷ כך מסביר רש"י בפירושו למשנה בתחילת פרק חמישי של מסכת שבת:⁵⁸ "במה בהמה יוצאה כו' - לפי שהאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת ומידי דמינטרא ביה בהמה הוי תכשיט ואורחא, ולא הוי משוי, ומידי דלא מינטרא ביה - הוי משוי".⁵⁹

וכך גם בתוספות שם: "דאדם מוזהר על שביתת בהמתו דכתיב⁶⁰ למען ינוח וגו'⁶¹ ומיהו לאו דלא תעשה מלאכה אתה ובהמתך ליכא אלא במחמר אחר בהמתו".⁶²

לגבי מהות השביתה, והיחס שבין האדם והשובת ובהמתו, נחלקו הפוסקים: האם האיסור הוא רק בשעה שהבהמה עושה מלאכה ביוזמתו ועל דעתו של בעליה, או שגם כשעשתה מעצמה חייבים הם למנעה. הרמב"ם כתב: "אסור להוציא משא על הבהמה בשבת שנאמר למען ינוח שורך וחמרך וכל בהמתך. אחד שור וחמור ואחד כל בהמה חיה

56 ראה למשל: א' אופנהיימר, "שבת - שמיטה - יובל: סמיכות הפרשיות בין שבת, שמיטה ויובל", בית מקרא, 30 (תשמ"ה), עמ' 28-40. על הקשר בין שבת לשמיטה ראה עשרות מקורות בילקוט יוסף, מצוות התלויות בארץ, חלק א, שביעית, ירושלים תשס"א, עמ' לח ואילך.

57 שמות כג, יב.

58 שבת ה, א.

59 רש"י, שבת נא ע"ב.

60 אמנם הפני יהושע' במשנה שם כתב שדין שביתת בהמתו מדאורייתא הוא דווקא במלאכות גמורות כגון חרישה וטחינה וכדומה, אבל על הוצאה (מרשות לרשות) כבהמה, אין הבעלים מוזהרים מן התורה, והוצאה מלאכה גרועה היא ואף באדם צריך פסוק מיוחד לזה. ולדבריו, אף התוס' שהביאו הפסוק דלמען ינוח, כוונתם לצייוו התורה הכללי של שביתת בהמתו ולא דווקא לגבי הוצאה, והנדרן במשנה שם הוא מדרבנן ולא מדאורייתא.

61 הפרמ"ג בפתחה כוללת להלכות שבת (ד"ה ומ"ש מ"ע) הקשה: "יש לראות אמאי לא מנה הרמב"ם ז"ל (במנין המצוות) עוד עשה שביתת בהמתו, דמקרא מפורש למען ינוח כו' ובהמתך. נהי דלאו דמחמר בכלל ל"ת כל מלאכה הכולל אדם ובהמה ואין למנות לשתיים, מ"מ שביתת בהמה מ"ע בפני עצמה היא".

62 תוספות, שם, ד"ה במה בהמה יוצאה.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

ועוף".⁶³ מהניסוח "אסור להוציא משא" עולה כי האיסור הוא רק מדעתו של הבעלים. גם הרלב"ח כתב: "ואם הבהמה מעצמה יצאה לחוץ ומשאה עליה שלא ע"י אדם, אין הבעל צריך למונעה".⁶⁴

מנגד, סבור המגן אברהם כי על הבעלים לאסור אף את יציאת הבהמה מעצמה, אף ללא מעורבותו. כראיה, הוא מביא את לשון המשנה בשבת "במה בהמה יוצאה ובמה אינה יוצאה", ממנה עולה כי האיסור קיים גם במקרה של "יוצאת מעצמה".⁶⁵ יש לברר את טיבה של חובה זו. האם החובה להשבית את בעלי החיים מעבודות בשבת הנה חלק מההשבתה המלאה של האדם, או שרק מדובר ברצון להעניק מנוחה גם לבעלי החיים. פשוטו של הפסוק במקרא מלמד לכאורה על שביתה, לא רק של האדם, אלא גם של בעלי החיים: "למען ינוח שורך וחמרך".

וכך גם מפורש ברמב"ן, שאת המונח "למען", הוא מפרש "בעבור": "כמו בעבור נפרש, שיאמר ששת ימים תעשה כל מעשיך בבית ובשדה, בעבור שינוח בשביעי".⁶⁶ מוסיף על כך בעל ה'חתם סופר' ומדגיש:

התם א"א לפרש דלעצמו מזהיר דהא כתיב למען ינוח שורך ולא מיירי באדם העושה מלאכה עם הבהמה ותיבת למען לא יצדק שפיר, ע"כ אחז"ל דהבעלים מוזהרים על שביתות בהמתם שלא תעשה מלאכה, וקאמר ששת ימים תעשה מעשיך באופן שביעי השביעי תשבות הבהמה ולא תקשור הבהמה במחרישה בע"ש ותחרוש מעצמה בשבת או ברחיים ותטחון בשבת אלא בששת ימים תעשה כאילו כל מלאכתך עשוי' באופן שבשביעי תשבות הבהמה, ולמען מוסב על ששת ימים תעשה כאילו כל מלאכתך עשוי' למען תהיה סיבה שינוח גם שורך וחמרך מעשות מלאכתך בשבת אפילו ע"י עצמו בלי סיועת אדם.⁶⁷

הרש"ר הירש, מוסיף את ההיבט הרוחני-חינוכי, והוא רואה בהשבתת הבהמה בשבת חובה מחנכת לאדם, בצד ערך עצמי - מנוחת הבהמה:

ביום השביעי מושך האדם את ידו מלמשול ביצור איזה שהוא, וברגש של כניעה הוא משעבד את עצמו ואת עולמו לבורא עולם. בעשותו כן, הרי שמצות השבת מחנכת אותו לכבד כל יצור עמו, שהכל שווים לפני ה'⁶⁸ ואב אחד לכולם.

63 רמב"ם, הלכות שבת, פרק כ, הלכה א.

64 דבריו הובאו במגן אברהם, סימן שה, ס"ק טז: "ואם הבהמה מעצמה יצאה לחוץ ומשאה עליה שלא ע"י אדם אין הבעל צריך למונעה ע"ש ברלב"ח. ותימה דשלהי פרק במה אינה יוצאה משמע היא מעצמה אסורה". ובכנה"ג, סימן שה, הגב"י, בשם מהרלב"ח, סימן כח. עוד בעניין זה, ראה: שו"ת יביע אומר חלק ח - או"ח סימן ל.

65 בספר שמירת שבת כהלכתה, פרק כז, הערה יב כתב בשם הגרש"ז אויערבך: "דכל שהבהמה עושה מעצמה מרצונה, אין שום חיוב על הבעלים למנוע, ולא דמי לטעונה במשא מערב שבת, שהרי הטעינה היא לא לדעתה".

66 רמב"ן שם.

67 שו"ת חתם סופר חלק א (או"ח) סימן סב.

68 נקודת הדמיון באה לידי ביטוי גם בפירושו לדברים ה, יג.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

פירוק זה של ממשלת האדם על כל היצור הוא תכלית-לוואי של השבת, יום כניעת האדם לפני ה' למען תבוא מנוחה לבהמת העבודה והמשא וינפש.⁶⁹

כך גם בדברי הראי"ה קוק, הרואה בשביתת הבהמות בשבת, מצווה המטפחת את הרגש המוסרי כלפי בעלי החיים:

[...] מה שיהיה ראוי לבנות עליו היסוד המוסרי, שירומם גוי עדי עד, הוא רק אותו הצד של הבריאה שאפשר היה לספרו בסיפור אלהי, בבריאת ששת ימים ומנוחת שביעי, שרק ממקור אורה זה תצא לנו קדושת השבת כולה בהדרה, מחוברת אל ההשכלה הכללית היותר רמה של דעת אלהים, ומגעת עד הרגש היותר נכבד של המוסר המעשי, בשביתת הבהמות והעבדים, המאגדת את היסוד המוסרי של המציאות הכללי, עם המוסר הנעלה של לאומיות ישראל הפרטית.⁷⁰

דומה כי גם המשנה האוסרת את יציאת הבמה כשמשא על גביה,⁷¹ מלמדת על דאגה לבהמה ללא כל קשר להנאת בעליה. לעומת זאת, רבנו בחיי בפירושו לתורה, מפרש את מטרתו של הפסוק בהשבתה הטוטאלית של האדם, באמצעות השבתת בעלי החיים שברשותו: "כי אין כונת הכתוב במצות שבת כדי שינוח השור והחמור, וכמוהו למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, אשר באורו: למען זה תזכור את יום צאתך".⁷²

שביתת בהמתו בשביעית

האם קיימת חובה דומה של השבתת בעלי החיים גם בשביעית? מדברי רבה, ניתן להיווכח כי אין חובה כזו: "דתנן, בית שמאי אומרים: לא ימכור אדם פרה החורשת בשביעית, וב"ה מתירין, מפני שיכול לשוחטה. אמר רבה: מי דמי? התם אין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית, הכא אדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת".⁷³ מסיבה זו קובע המהרי"ט,⁷⁴ כי מותר להשכיר בהמות לנכרי בשנת השמיטה: "ולענין שכירות דבהמות לעכו"ם כי יחרוש בבקר' בשביעית לא תבעי לן דשרי שאין אדם מצווה על שביתת בהמתו בשביעית כדרך שהוא מצווה בשבת".⁷⁴

69 רש"י הירש, פירוש לתורה, שמות כג, יב. בכמה מקומות בפירושו מעניק הרש"י הירש מעמד לבעלי החיים, זאת, בשונה מדקארט הסבור שבעלי החיים הם אוטומאטיים ומשוללי מצב תודעתי, על ההנגדה שבין השיטות ראה: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/balak/she.html#2>

70 הראי"ה קוק, אפיקים בנגב, בפרק על: "טעם שביתת בהמה בשבת", שם, עמ' 746-747.

71 שבת ה, א; נא ע"ב.

72 רבנו בחיי על התורה, שמות כג, יב, ירושלים תשכ"ז, עמ' רמ. כך גם בכתב והקבלה לר' יעקב צבי מעקלענבורג, שם.

73 עבודה זרה טו ע"ב. את ההבדל שבין שבת ושביעית מבהיר רש"י, שם, ד"ה אין אדם: "הלכך ליכא למיגזר משום שאלה ושכירות ונסיוני ואי משום לפני עור לא תתן מכשול תלינן בשחיטה אבל גבי עובר כוכבים לענין שבת אדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת ואיכא למיגזר משום כל הני".

74 שו"ת מהרי"ט, חלק ב, יו"ד, סימן נב. כך גם בפסקי הרי"ד, שם; שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן סד; שו"ת מהריט"ן, החדשות, סימן קכט; פאת השולחן, סימן כג, סעיף טו; הראי"ה קוק, שבת הארץ, חלק א, כפר דרום תש"ס, עמ' 466. מנגד היו שחסרו השכרת בהמה לצורך גוי לעבודה בשביעית, ראה: שו"ת משנת יוסף, חלק ב, עמ' קמז-קמז.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

יתר על כן, יש הסבורים שעבודות הנעשות על ידי בעלי חיים, גם במקום שבעליהם הם שהובילו לכך, מותרות בשביעית. חידוש זה נלמד ממשנה המתירה לזבל את השדה על ידי העמדת צאן בו. כך עולה מפירושו למשנה של הרמב"ם: "אמר שהרוצה לזבל שדהו בשנה שביעית מקיף מקום שיעור בית סאתים ומכניס בו את הצאן והרי הם מטילין בו זבלם, וכשמתמלא זבל מסיר שלש דפנות ומשאיר הרביעית, ומחזיר שלש הדפנות מרוח שניה, ונמצא סהר בת סאתים גם מרוח שניה"⁷⁵.

בהישען על פי ההיתר לדייר את השדה על ידי הסתייעות בצאן, מסיק בעל התוספות יו"ט, כי ניתן להתיר פעולות נוספות בשמיטה על ידי הסתייעות בבעלי החיים: "אבל הרמב"ם מפרש דסיפא דמוציא לא קאי ארישא אלא ענין בפני עצמו לאשמעינן דכמו שמוציא זבל מחצרו כדרך המזבלין הכי נמי רשאי להוציא מן הסהר ובעושה סהר בתוך שדהו רשאי להניח הזבל כן"⁷⁶.

בין שבת לשביעית

סקירת המקורות מלמדת כי אף שלגבי שבת מצאנו את החובה לאפשר לבעלי החיים שבתיה בשבת - הן לצורך השבתה מלאה של האדם והן כחובה ישירה כלפי בעלי החיים - הרי שבשביעית, למרות הדמיון הרב לשבת, אין כלל חובה כזו; אדרבה, יש שאף התירו פעולות חקלאיות מסוימות על ידי שימוש בבעלי החיים.

דומה כי ההבדל שבין שבת לבין שביעית עולה מדברי התוספות, המבחינים בין השבתה הקרקע בשביעית ובין השבתה הבהמה בשבת: "לכך נראה לפרש התם אין אדם מצווה על שבתה בהמתו בשביעית פירוש לפי שאין האיסור תלוי בגוף הבהמה אלא בגוף הקרקע [...] אבל גבי שבת שהאיסור תלוי בגוף הבהמה ואיכא איסור לבעלים אם יחרוש בו העובד כוכבים לפיכך אין להתיר למכרה מטעם תלייה דשחיטה"⁷⁷.

מדברים אלו עולה כי בהקשר הנידון לא ניתן לדבר על דמיון מלא בין דיני שבת ודיני השמיטה, ובדיני שבת חלה חובה על האדם להשביט גם את בהמתו, ואילו בשנת השמיטה, אין חובה על האדם לשבות ממלאכה שאיננה מלאכת השדה, אלא רק להשביט את השדה.

חתימה

כללו של דבר - למרות הדמיון הרב שבין שבת לשביעית, ואף על פי שגילינו בדיני שביעית התייחסות גם לבעלי חיים, מתברר כי שונה דינם של בעלי חיים בשבת ובשביעית, לפחות לגבי חובת ההשבתה.

75 פירוש המשנה לרמב"ם, שביעית ג, ד.

76 תוספות יו"ט, שביעית, פרק ג, משנה ז. וראה: ז' ויטמן, לקראת שמיטה ממלכתית, אלון שבות תש"ס, עמ' 119.

77 תוספות, שם, ד"ה צח דמי.

מעמדם של בעלי החיים בשנת השמיטה • שלמה א' גליקסברג

מסקנות הדיון ומשמעותן יסייעו בידינו בקביעת חלקן היחסי במשולש הגורמים השותפים לצווי השמיטה - האדם האדמה ובעלי החיים, ובנקודה זו, למעשה, נבקש לחתום את דיוננו.

דומה כי יש להבחין בין מהות העניין ובין הפעולה שאותה יש לאסור בהיותה מבטאת מהות זו, ובין הגורמים שעשויים להשיג תועלת באיכויות שונות מקיומה של המצווה. בשבת - מהות המצווה היא שביתת האדם, כשם שאלוקים שבת ממלאכה ביום השביעי. שביתה זו תושג באמצעות השבתת האדם מפעולות שונות, התוצאה היא שלא רק האדם ייהנה משביתה זו, אלא גם בעלי החיים וגם האדמה. ניתן אף להוסיף ולטעון, שבשבת צוין במפורש שגם בעלי החיים הנם חלק ממהות זו, וחובת ההשבתה נועדה בין השאר גם להשביתם, נתון שאין לו מקבילה בפסוקים המתארים את מצוות השמיטה.

לעומת זאת בשנת השמיטה מהות המצווה היא - שביתת הארץ, ולא של האדם או של בעלי החיים. שביתה זו תושג באמצעות השבתת האדם מפעולות חקלאיות שנוגעות לארץ. התוצאה היא שלא רק הקרקע תנוח, אלא גם האדם ובעלי החיים, אולם מנוחתם איננה בכלל החובה, ומשום כך מותר לאדם לבצע מלאכות הפוגעות במנוחתו, כל עוד אינן קשורות לקרקע. מסיבה זו התירה לו התורה לאפשר באופן סביל לבעלי החיים לעבוד בשדה, מכיוון שאינם מצווים בדיני שביעית, והיות שלא הוא היוזם אף הוא לא עובר בכך איסור.

סוף דבר, דגש ניתן אמנם בשנת השמיטה גם על מקומם של בעלי החיים, אולם שנה זו במהותה היא "שבת הארץ", ורק מפירותיה ומתוצאותיה ייהנו האדם וחיית השדה "ויתרם תאכל חיית השדה".